

tělesné postižení jako fenomén i životní realita

libor novosad

tělesné postižení jako fenomén i životní realita

diskurzivní pohledy na tělo,
tělesnost, pohyb, člověka
a tělesné postižení

libor novosad

Novosad, Libor

Tělesné postižení jako fenomén i životní realita : diskurzivní pohledy na tělo, tělesnost, pohyb, člověka a tělesné postižení / Libor Novosad. – Vyd. 1. – Praha : Portál, 2011. – 168 s.

ISBN 978-80-7367-873-9 (brož.)

364.694 * 001.83 * 316.344.6-056.26/.3 * 376.1-056.2 * 141.319.8

- handicap – interdisciplinární aspekty
- zdravotně postižení
- somatopedie
- filozofická antropologie
- monografie

364 – Sociální problémy vyžadující podporu a pomoc.

Sociální zabezpečení [18]

Recenzoval prof. MUDr. Jan Pfeiffer, DrSc.

© Libor Novosad, 2011

Portál, s. r. o., Praha 2011

ISBN 978-80-7367-873-9

Slovo úvodem	9
---------------------------	----------

I. filozofická část

O člověku, těle, pohybu a lidském bytí	13
---	-----------

1 Východiska filozofie člověka	15
---	-----------

1.1 Tvořivost jako znak lidskosti.....	19
--	----

1.2 Filozofie individuálního bytí	21
---	----

2 O těle, vztahu těla a duše.....	23
--	-----------

2.1 Tělo	24
----------------	----

2.2 Tělesnost.....	30
--------------------	----

2.3 Tělo a duše	33
-----------------------	----

2.4 Tělo a pohyb	37
------------------------	----

3 Člověk transcendingící.....	43
--------------------------------------	-----------

3.1 Slovo se stalo tělem	44
--------------------------------	----

3.2 Bolest, lidský úděl a usilování.....	47
--	----

4 K průsečíkům filozofie, víry a výchovy	51
---	-----------

4.1 Filozofie výchovy v kontextu jinakosti	56
--	----

II. sociologicko-antropologická

a osobně „existenciální“ část

O aspektech tělesného postižení a života s ním.....	63
5 Život s tělesným postižením jako výzva a konfrontace	65
5.1 Postoj společnosti k lidem s tělesným postižením.....	67
5.2 Norma a stigma.....	70
5.3 Předsudky vůči lidem s tělesným postižením.....	78
6 Odlišné tělo a tělesné postižení	83
6.1 Pojmy a jejich významy aneb jak a o čem mluvíme	87
6.2 Modely zdravotního/tělesného postižení.....	94
6.3 Vývoj studií postižení a uvedení do „disability studies“	97
7 Osobní a psychosociální aspekty života s tělesným postižením	103
7.1 Vrozené versus získané tělesné postižení a jeho přijetí.....	112
8 Uvedení do typologie tělesného postižení	119
9 Základy komunikace s lidmi s tělesným postižením	131
10 Koncept koordinované rehabilitace osob s tělesným postižením	137
10.1 Filozoficko-antropologický rozměr rehabilitace.....	143
10.2 Poznámky k tématu.....	146
11 Závěrečné zamyšlení.....	155
Použitá literatura	161
Summary	163
Rejstřík	164

*Tuto knihu věnuji své ženě Marcelle
jako poděkování za všestrannou podporu
i za pozorné a kreativní glosování napsaného.*

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

do rukou se vám dostává kniha, která si klade za cíl věnovat se vybraným filozofickým, etickým, sociálním, pedagogickým a lidskoprávním aspektům tělesného postižení a upozornit na to, co může vnášet tělesné postižení do života člověka a s jakými překážkami nejrůznějšího druhu se mohou lidé s tělesným postižením potýkat jak ve vztahu ke společnosti, tak ve vzájemných vztazích s ostatními.

Nejde o učebnici somatopedie, ale o text, jenž chce přinést přeshraniční, multioborový či „diskurzivní“ pohled na život s tělesným postižením a podnítit všechny ty, kdo v různých rovinách pracují ve prospěch podpory lidí s tělesným postižením, k zamyšlení i reflexi vlastních pocitů a postojů.

Předkládaný text ve filozofické části prošel osmiletou genezí od monografického textu *Člověk, výchova a tělo, tělesnost, tělesné postižení* (Novosad, Švingalová, 2002, 2004) až do současné podoby. Jeho iniciátorkou byla, bohužel již zesnulá, prof. PhDr. Jaroslava Pešková, CSc., která po roce 1990 pracovala na katedře filozofie a občanské výchovy Pedagogické fakulty UK v Praze, přednášela také na Filozofické fakultě UK a zabývala se mj. fenomenologickou filozofií a filozofií výchovy. Svou odborností i lidským přístupem ovlivnila mnoho studentů, včetně tehdejších doktorandů, mezi něž jsem patřil.

Do našeho společného diskurzu, tj. uvažování a rozmlouvání o člověku, výchově, těle, pohybu a tělesném postižení, vstoupíme prostřednictvím myšlenek těch, jejichž moudrost a víru v hledání i konání dobra prověřil čas. Ten čas, jenž posunul lidstvo po linii pokroku a zároveň přinesl řadu otázek, na něž stále hledáme odpověď:

Člověk je ten, kdo v sobě nosí větší bytost, než je sám.

Antoine de Saint-Exupéry

Člověk je veliký ve svém úsilí mravním i sociálním, ušlechtilý ve své touze po veškerém poznání, krásný ve svém tvořivém snu.

Josef Čapek

Filozoficko-pedagogický a antropologicko-sociologický pohled na bytí či život člověka, přemýšlení o fenoménu těla i duše, uvědomování si toho, že člověk, individuum není jen pouhým, pokud možno harmonickým spojením těla s duší, ale také hledání impulzů k alternativám ve výchově člověka i v přístupech k lidem, na jejichž tělo pohlíží majorita jako na odlišné, jiné – to vše zahrnuje rámec našeho uvažování. Jeho tematiku možná pocítujeme jako novou, danou naší dobou. Měli bychom však vědět, že tato novost je značně relativní, daná zejména probíhajícím rozkrýváním a zpřístupňováním relevantních myšlenkových směrů a proudů v lidském myšlení, ve vědě i přijímáním principu diverzity ve společnosti. Problém těla, duše i vztahu k lidem vnějškově jiným je tématem starým jako lidstvo, resp. jako samo abstraktní myšlení.

Cílem tohoto textu nemá, ba ani nemůže být odpověď na předmětné otázky či jasná formulace východisek a postojů. Naším cílem bude společně se zamýšlet, argumentovat a hledat, tj. filozofovat, učit se vnímat mnohotvárnost světa a nejednoznačnost moudrosti jako varietu nuance mezi „nepochybnou pravdou“ a větší či menší jistotou, kterou můžeme

v aktuálním časovém a situačním kontextu pravdou nazývat, resp. již můžeme s vědomím její pomíjivosti za pravdu považovat.

Závěrem našeho vstupu je případné připomenout si Heideggerovu myšlenku o klíči a zámku, v níž jen ten klíč, který pasuje do zámku, může odhalit pravdivost prostoru za tímto zámkem. Nemůžeme uvažovat o odhalujících „mechanismech“ bez znalosti jejich zámků, to znamená bez znalosti a povědomí toho, co chceme otevírat (Hogenová, 1998).

Jedním z klíčových motivů vzniku této knihy je podnítit tzv. pomáhající pracovníky i studenty pomáhajících profesí či oborů k zamyšlení a upozornit je na potřebu nepředpojatosti a angažovaného odstupu ve vztahu k lidem s tělesným postižením. Jde o to, aby dokázali přistupovat k těmto lidem se zájmem (angažovaně), ale s vědomím četných souvislostí a souvztažností (s uvážlivým odstupem, ale bez překotného entuziasmu), empatií a otevřeností, aby je nevnímali jen jako klienty, osoby v obtížné životní situaci, žadatele o dávku či službu, příjemce pomoci, ale také jako osobnosti, které mají životní historii, zkušenosti, potenciál, o nichž jejich tělo komplexně nevyovídá (resp. nemůže vyovídát) natolik, aby to bylo pro pomáhající, resp. podpůrné pracovníky primárně určujícím východiskem. Tělesné postižení není jen jev či příčina možného znevýhodnění, ale má širší filozoficko-sociálně-duchovní kontext.

Pokud předkládaný text, jenž je rámcově rozdělen na část o lidském bytí a tělu a část zaměřenou na podstatné aspekty reality života s tělesným postižením, podnítí čtenáře, studenty, pracovníky pomáhajících profesí i další zájemce k samostatnému přemýšlení o životě, člověku, těle, duši, výchově lidské bytosti a variabilitě životního usilování, splní své poslání.

Za věcné poznámky a cenné podněty děkuji panu prof. MUDr. Janu Pfeifferovi, DrSc.

I. filozofická část

O člověku, těle, pohybu a lidském bytí

1

Východiska filozofie člověka

Ve filozofickém uvažování nejde prvotně o zvládnutí všedních problémů či témat, nýbrž o rozpoznání toho, co je za těmito problémy. Thales se ptá: *Co je podstatou toho všeho? Odkud to vše pochází, z čeho to vše vzniká?* Pátráme tedy po něčem prapůvodním, po principu a souvislostech – po něčem, z čeho se můžeme snažit vysvětlit a pochopit varietu rozrůzněnosti skutečnosti světa i lidského života. Sokratův výrok *Vím, že nic nevím* tak vlastně představuje osvobození od předsudků či tvrdošíjných přesvědčení o jistotách vlastního všedního rozumu a dává nám jasně na srozuměnou, že naše uvažování povede k tvůrčímu rozkrývání, ale ne ke konečnému objasnění podstaty jevů. Právě ztráta jednoznačnosti a jistoty lidského úsudku, ztráta jisté naivity, zpřístupňuje hlubší pohled na svět, jenž svou zvědavostí, svým nekončícím tázáním je schopen odhalovat klamy a sebeklamy, napětí a rozpory v každodenním dění, vnímání a jednání. Jestliže se

takto zaostřené vědomí zaměřuje na reflexi kriticky daných přesvědčení a proniknutí pomocí pojmové a obsahové preciznosti k objasňování, tvůrčí kritice, zdůvodňování a hledání souvislostí, pak můžeme mluvit o filozofování.

Naznačili jsme, že prazákladním předmětem filozofického bádání je nepochybně hledání, definování a zkoumání toho, co je podstatou věcí, světa, bytí a člověka samého a smyslu života. S tím úzce souvisí vyvozování zkušeností, zákonitostí a hodnot nezbytných pro vývoj, formování člověka i jeho život. Do okruhu těchto témat, vedle úvah o tom, co řídí konání člověka a běh světa, patří pro naše uvažování určující otázka týkající se vztahu a vzájemné podmíněnosti těla, tělesnosti, pohybu a duše i otázky vážící se k prvotnosti či vzájemné propojenosti těla a duše. Každý filozofický problém má tři obsahové roviny:

- **ontologickou** – jaká je podstata zkoumaného jevu;
- **gnoseologickou** – jak ji lze poznat;
- **axiologickou** – jaký to má pro nás význam.

Tyto prolínající se roviny probíhají celým filozofickým myšlením podobně jako se základní otázka filozofické antropologie *Co je člověk?* skládá ze tří fundamentálních otázek formulovaných I. Kantem: *Co mohu vědět, co mám dělat, v co smím doufat?* Snaží se tak zachytit člověka v jeho celosti a upozornit na to, že pokud je člověk výchozím i vztažným bodem pro každé bádání či vědění, pak je každá filozofie vztažena právě a jen na člověka, potažmo na jeho bytí, duši a tělo.

Přes rozdílné názory na to, co je – velmi zjednodušeně řečeno – prvotní, zda duše (duch), či tělo (resp. hmota), i na to, zda je lidský úděl dán osudem či vyšším principem, nebo zda jej může člověk aktivně ovlivňovat, je (lépe vyjádřeno: zdá se být) zřejmé, že lidský duch a lidské tělo jsou neoddělitelnou jednotou podstaty lidského bytí. Shrneme-li dosavadní snahy